

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

БЛИЗНЮК ТЕТЯНА ПАВЛІВНА

УДК 658.589

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук

Харків – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному економічному університеті.

Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

Лепейко Тетяна Іванівна,

Харківський національний економічний університет,

завідувач кафедри менеджменту та бізнесу

Офіційні опоненти – доктор економічних наук, професор

Гриньов Андрій Валентинович,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет,

завідувач кафедри міжнародної економіки

кандидат економічних наук, доцент

Мешко Наталія Петрівна,

Дніпропетровський національний університет,

доцент кафедри менеджменту

Захист відбудеться «21» лютого 2008 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.055.01, у Харківському національному економічному університеті за адресою: 61001, м. Харків, пр. Леніна, 9-а.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного економічного університету за адресою: 61001, м. Харків, пров. Інженерний, 1-а.

Автореферат розісланий «21» січня 2008 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Г.В. Назарова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Успішне функціонування вітчизняних промислових підприємств на сучасному рівні розвитку економіки України безпосередньо залежить від активної інноваційної діяльності, яка максимально використовує умови, створені зовнішнім середовищем, та можливості, що існують у внутрішньому середовищі підприємства. Особливого значення для створення сприятливих умов розвитку інноваційної економіки в Україні набуває врахування впливу однієї з найвагоміших складових зовнішнього середовища підприємства — економічних циклів. Вирішення цього завдання потребує розробки науково-методичного забезпечення інноваційної діяльності, яке враховує циклічний розвиток середовища.

Теоретичні та практичні дослідження інноваційної діяльності підприємства висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажала, П. Бубенка, А. Гриньова, В. Гриньової, С. Ілляшенка, Т. Лепейко, Н. Маренкова, Н. Мешко, Ю. Морозова, А. Пилипенка, А. Поручника, В. Савчука, В. Семиноженка та ін.

Розробкою проблеми дослідження циклічності розвитку економіки та факторів економічного зростання займалися такі провідні вчені, як: В. Александрова, Ю. Бажал, В. Геєць, С. Глазьев, В. Іноземцев, М. Кондратьєв, В. Котисько, В. Кушлін, К. Маркс, В. Семиноженко, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, Ю. Яковець тощо.

Однак певні теоретичні та науково-практичні проблеми, пов'язані з визначенням складових взаємного впливу інноваційної діяльності підприємства та його середовища для умов вітчизняної практики господарювання з урахуванням циклічності, розроблені ще недосить повно. Вимагає уточнення визначення взаємозв'язку інноваційної діяльності окремого підприємства з циклічністю розвитку економіки в цілому. Недостатньо обґрунтований взаємозв'язок між інноваційною діяльністю підприємства та основними факторами зовнішнього середовища, такими, як цикли М. Кондратьєва, домінуючий уклад на підприємстві та в господарській системі. Потребує уточнення методичне забезпечення оцінки впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність. Наукова і практична актуальність зазначених питань зумовили вибір теми дисертації й визначили мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного економічного університету за темами: «Організаційно-економічне забезпечення розвитку підприємства в сучасних умовах» (номер держреєстрації 0104U000931), в рамках якої особисто автором виконано підрозділ «Дослідження впливу циклічності розвитку господарських систем на підприємство»; «Концепція управління в умовах транзитивної економіки» (номер держреєстрації 0105U003089), за якою особисто автором розроблено підрозділ «Циклічність розвитку соціально-економічних систем».

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне обґрунтування та розроблення методичних та практичних рекомендацій щодо забезпечення інноваційної діяльності промислового підприємства з урахуванням циклічності розвитку економіки.

Досягнення поставленої мети потребує розв'язання таких завдань:

уточнити визначення понять: «інноваційна діяльність підприємства», «інноваційна сприйнятливість підприємства», «інноваційне середовище підприємства»;

систематизувати фактори зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, що впливають на його інноваційну сприйнятливість;

визначити ключові фактори зовнішнього середовища підприємства, які сприяють його інноваційній діяльності;

виявити взаємозв'язок між інноваційною сприйнятливістю підприємства, його технологічним рівнем, циклами М. Кондратьєва й технологічною структурою економіки;

обґрунтувати методичний підхід до визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність та інноваційну сприйнятливість;

розробити методичний підхід до визначення технологічного рівня окремого підприємства і технологічної структури економіки;

обґрунтувати та розробити рекомендації щодо виявлення напрямків інноваційної діяльності підприємства.

Об'єктом дослідження є інноваційна діяльність промислового підприємства в її взаємозв'язку з циклічним розвитком економіки.

Предметом дослідження виступають теоретичні та науково-методичні засади інноваційної діяльності підприємства машинобудування та легкої промисловості, які орієнтовані на створення її постійного взаємозв'язку із середовищем усіх рівнів.

Методи дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань інноваційної діяльності підприємства.

В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: *методи теоретичного узагальнення* – для дослідження теоретичних основ та існуючих концепцій економічних циклів і технологічних укладів; *системний підхід* – для уточнення понять «інноваційна діяльність підприємства», «інноваційна сприйнятливість підприємства», «інноваційне середовище підприємства»; *методи аналізу і синтезу* – для виявлення основних факторів середовища підприємства, що впливають на інноваційну сприйнятливість підприємства; *методи класифікації* – для узагальнення теорій циклів; *логічний та історичний підходи* – для визначення зв'язку між виникненням і використанням інновацій, формуванням нового циклу та відповідного укладу; спеціальні методи, такі, як: *методи статистичного дослідження, формалізації та системного аналізу* – для визначення показників впливу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства на інноваційну діяльність підприємства і його інноваційну сприйнятливість; *адитивної згортки компонентів вектора* – для розрахунку інтегральних показників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства; *графічний метод* – для наочного зображення статистичного матеріалу і схематичного представлення теоретичних і практичних положень дисертаційної роботи; *експертні оцінки* – для визначення вагомості показників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства; *матрично-структурний аналіз* – для позиціонування впливу кожного з рівнів середовища підприємства; *кореляційний аналіз* – для виявлення рівня впливу показників зовнішнього середовища на інноваційну діяльність підприємства.

Наукова новизна отриманих результатів. Основними науковими результатами є вдосконалення теоретичних і методичних положень інноваційної діяльності підприємства, що полягають у такому:

удосконалено:

визначення поняття «інноваційна діяльність підприємства» як складної динамічної системи, яке на відміну від існуючих висвітлює її зв'язок з зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства та враховує вплив економічних циклів й технологічний уклад;

методичний підхід до визначення впливу середовища підприємства всіх рівнів на його інноваційну діяльність та інноваційну сприйнятливість, що базується на врахуванні циклічності розвитку економіки з використанням інтегрального показника середовища підприємства, розрахованого методом адитивної згортки;

послідовність визначення технологічного рівня підприємства, особливістю якої є: проведення якісно-кількісного аналізу; визначення співвідношення домінуючих укладів на підприємстві; аналіз особливостей проходження фаз кожного з визначених укладів;

дістали подальшого розвитку:

уточнення поняття «інноваційна сприйнятливість підприємства» за рахунок розширення його обсягу через введення сукупності визначальних властивостей: характеру, оцінки внутрішнього та зовнішнього середовища;

систематизація факторів зовнішнього, внутрішнього та інноваційного середовища підприємства на основі визначеного ланцюга «виникнення, формування та активізація інноваційної діяльності підприємства»;

обґрунтування взаємозв'язку між інноваційною сприйнятливістю підприємства, фазами циклів М. Кондратьєва й технологічним рівнем та технологічною структурою на основі аналізу і розрахунку інтегральних показників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що використання на підприємствах запропонованих науково-практичних розробок з визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність та інноваційну сприйнятливість дозволяє визначити стан середовища підприємства та обґрунтувати подальші напрямки його інноваційної діяльності. Позиціювання показників стану середовища підприємства в запропонованій матриці забезпечує науково-обґрунтований вибір найбільш перспективних напрямків його коригування. Практичне впровадження результатів дослідження спрямоване на покращення результатів інноваційної діяльності підприємств та підвищення їх інноваційної сприйнятливості в умовах циклічності розвитку економіки. Основні положення і висновки дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Інноваційний менеджмент» для магістрів спеціальності 8.050.201 «Менеджмент організацій» (довідка №83/22 – 174 від 17.05.2007 р.).

Наукові результати дисертаційної роботи знайшли конкретне практичне застосування на підприємствах України. Розроблена методика визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність та інноваційну сприйнятливість впроваджена в практичну діяльність УБ ТОВ «ПРАНА» (довідка про практичне використання результатів № 72 від 22.02.2007 р.). Методичні рекомендації щодо визначення технологічного рівня підприємства та розроблений на їх основі комплекс заходів для підвищення цього рівня прийнято до використання ТОВ «ХАДО» (довідка про практичне використання результатів №456/1 від 20.02.2007 р.).

Особистий внесок здобувача в роботах, що виконані у співавторстві, полягає в такому (в дужках вказано номери праць за списком, який подано в авторефераті): систематизовані та сформовані особливості проходження великих циклів в країнах Заходу [4]; удосконалені визначення понять «інноваційна діяльність підприємства», «інноваційна сприйнятливість підприємства»; запропоновано методика визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність [9].

Апробація результатів роботи. Основні результати дослідження, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, доповідалися на 7 науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіка: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Київ, 2004); Першій Міжнародній науково-практичній конференції «Науковий потенціал світу 2004» (м. Дніпропетровськ, 2004); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми інноваційно-структурних перетворень в Україні», присвяченій 75-річчю заснування ХНЕУ (м. Харків, 2005), за результатами якої надрукована стаття [3]; III Міжнародній науково-практичній конференції

«Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти», присвяченій 45 річниці Університету споживчої кооперації України (м. Полтава, 2006); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Сучасні економічні проблеми розвитку промислових підприємств» (м. Харків, 2006), за результатами якої надрукована стаття [7]; Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми ефективного використання ресурсів промислових підприємств» (м. Харків, 2006), за результатами якої надрукована стаття [5]; Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність та інноваційний розвиток України» (м. Харків, 2007).

Публікації. Основні результати і висновки дисертаційного дослідження опубліковані в 13 наукових працях, у тому числі 9 статтях у спеціалізованих наукових виданнях, що визначені ВАК України фаховими з економіки, 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях. Загальний обсяг публікацій складає 3,83 ум.-друк. арк., з яких особисто автору належить 3,3 ум.-друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертація викладена на 329 сторінках машинописного тексту. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 226 найменувань на 21 сторінці, 8 додатків на 107 сторінках. Матеріали дисертації проілюстровано 54 таблицями, з них 17 таблиць займають 25 повних сторінок, та 26 рисунками, з яких 10 рисунків розміщено на 10 повних сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 166 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито сутність наукової проблеми і стан досліджень з питань інноваційної діяльності підприємства та циклічності розвитку економіки; представлено загальну характеристику дисертаційної роботи; визначено мету, об'єкт, предмет дослідження, сформульовано завдання дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, подано інформацію про їх апробацію та впровадження в практику.

У першому розділі – «Теоретичні засади інноваційної діяльності підприємства» – розглядаються теоретичні аспекти інноваційної діяльності підприємства з позиції теорії циклічності розвитку економіки, зокрема уточнені поняття «інноваційна діяльність підприємства», «інноваційна сприйнятливість підприємства», «інноваційне середовище підприємства»; систематизовано фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на інноваційну діяльність підприємства та його інноваційну сприйнятливість; в зовнішньому середовищі визначені фактори, що входять у ланцюг «виникнення, формування та активізація інноваційної діяльності підприємства»; обґрунтовано взаємозв'язок між інноваційною діяльністю підприємства, циклами М. Кондратьєва й технологічними укладами.

Теоретичні підходи до визначення інноваційної діяльності підприємства, розглянуті в роботах вітчизняних і закордонних вчених, було покладено в основу обґрунтування визначення поняття «інноваційна діяльність підприємства» як складної динамічної системи заходів з використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних розробок або інших науково-технічних досягнень, яка функціонує під впливом факторів середовища усіх рівнів (зовнішнього та внутрішнього) з метою задоволення постійно мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентоспроможній продукції (товарах, роботах, послугах). У результаті дослідження було згруповано та систематизовано фактори зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства та доведено, що на сучасному етапі значна роль у формуванні

середовища підприємства належить факторам зовнішнього середовища, серед яких детермінуючу роль відіграють циклічні характеристики макро- та мезосередовища, а саме: економічний цикл і технологічна структура економіки країни (сукупність домінуючих укладів).

Інноваційна сприйнятливість є основною характеристикою, яка поєднує в собі сукупність визначальних властивостей інноваційної діяльності та здатність підприємства вигідно для себе використовувати вплив динамічного зовнішнього середовища, що дає можливість враховувати її у процесі прийняття управлінських рішень щодо інноваційної діяльності підприємства. Тому під інноваційною сприйнятливістю слід розуміти ступінь готовності, зацікавленості та можливості підприємства постійно оновлювати фактори внутрішнього середовища шляхом виявлення інновацій, їх розрізнення за визначеними ознаками та оцінки необхідності їх впровадження з метою підвищення конкурентоспроможності.

Інноваційна діяльність підприємства є складною системою, тому пропонується розглядати її в постійному взаємозв'язку з ланцюгом «виникнення, формування та активізації інноваційної діяльності», який складається з: гіпотез її появи і розвитку; основних економічних умов для її здійснення; фундаментальних передумов її активізації (рис. 1).

Інноваційна діяльність підприємства безпосередньо формується та здійснюється в умовах інноваційного середовища, під яким пропонується розуміти визначену і сформовану систему факторів: політичних, правових, економічних, виробничо-технологічних, демографічних, географічних, ринкових, соціокультурних, природних, екологічних, міжнародних, що забезпечує (прискорює чи гальмує) розвиток інноваційної діяльності підприємства.

Циклічність розвитку — один з основних факторів зовнішнього середовища підприємства. Одночасно вона виступає формою економічного розвитку, природною властивістю економіки та однією з детермінант макроекономічної рівноваги. Ключовою складовою циклічного розвитку економіки є економічний цикл, що включає чотири фази: поживлення, підйом, падіння, депресія. Кожна фаза циклу особлива, однак існують загальні риси, характерні відповідній фазі економічного циклу.

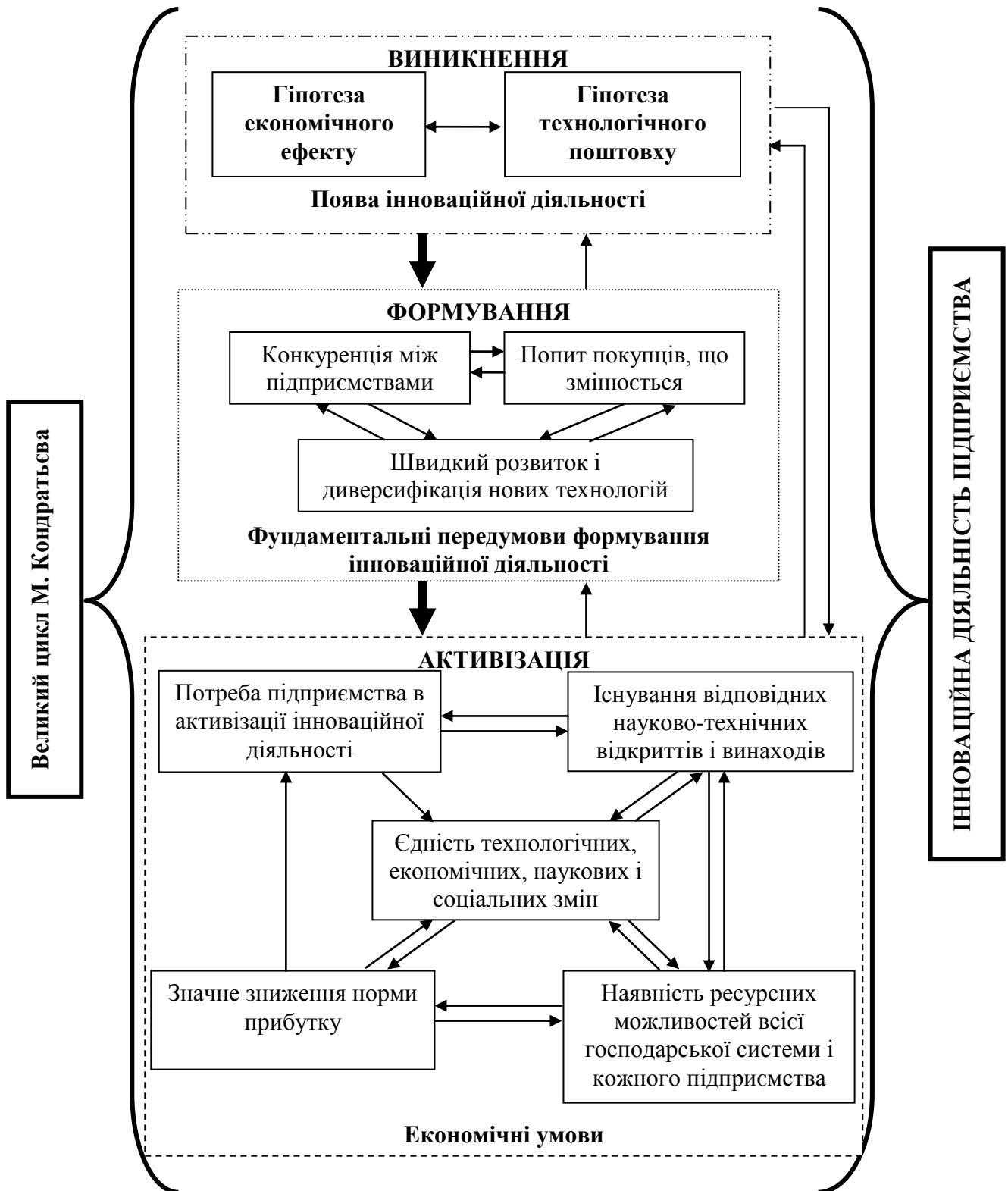

Рис. 1. Ланцюг «виникнення, формування та активізація інноваційної діяльності підприємства»

Дослідження рис кожної з фаз економічного циклу дозволили визначити наявність взаємозв'язку між ними, інноваційною діяльністю підприємства та його інноваційною сприйнятливістю.

На фазі поживлення циклу М. Кондратьєва відзначаються наступні особливості інноваційної діяльності на рівні підприємства: впровадження значної кількості радикальних

нововведень у процес виробництва; максимальний рівень інноваційної діяльності та інноваційної сприйнятливості. Для фази підйому характерні: введення поліпшуючих нововведень, оскільки більша частина радикальних нововведень уже реалізована, а нові ще не сформовані; високий рівень інноваційної діяльності та інноваційної сприйнятливості підприємства. На фазі падіння циклу відбуваються: припинення інвестування інновацій й нововведень; низький рівень інноваційної діяльності; виникнення умов для формування серії радикальних нововведень; мінімальна інноваційна сприйнятливість підприємства. На фазі депресії відзначаються: формування серії радикальних нововведень; поступове зростання рівня інноваційної діяльності та інноваційної сприйнятливості.

Проведений аналіз основних аспектів теорії М. Кондратьєва підтвердив зв'язок між виникненням інновацій як однієї зі складових інноваційної діяльності та початком відповідної фази циклу. Визначено, що для кожної фази циклу характерні відповідні види інновацій, стимулювання та впровадження яких на підприємстві згідно з фазою циклу, прискорить її проходження та формування наступної.

Технологічний рівень підприємства є однією з основних детермінант інноваційної сприйнятливості, яка становить сукупність технологічних укладів, та визначається як співвідношення частки характерної для них продукції в її загальному обсязі, що виробляється. Технологічна структура економіки як фактор мезосередовища складається з технологічних рівнів усіх підприємств. В результаті дослідження було встановлено, що існує прямий зв'язок між фазами технологічних укладів та інноваційною діяльністю підприємства, оскільки відбувається зміна інноваційної сприйнятливості на різних фазах укладу.

На основі результатів аналізу виявлено, що підвищення інноваційної сприйнятливості відбувається протягом наступних фаз: 1) зародження, коли відбувається підвищення інноваційної сприйнятливості провідних підприємств, які першими почали використовувати інновації в процесі виробництва; 2) монополії, коли інноваційна сприйнятливість підприємств-монополістів максимальна, і також відбувається зростання інноваційної сприйнятливості інших підприємств; 3) домінування, коли відмічається максимальна інноваційна сприйнятливість усіх підприємств; 4) згасання, для якої характерне зниження інноваційної сприйнятливості усіх підприємств до мінімуму.

Визначено та обґрунтовано взаємозв'язки між інноваційною сприйнятливістю підприємства, його технологічним рівнем, технологічною структурою економіки та циклами М. Кондратьєва, що дозволило розробити відповідні практичні рекомендації щодо здійснення інноваційної діяльності на підприємстві відповідно стану його середовища.

У другому розділі – «Аналіз впливу зовнішнього середовища на інноваційну діяльність підприємства» – обґрунтовано та проаналізовано вплив циклічності розвитку економіки України як фактора зовнішнього середовища на інноваційну діяльність підприємств; обґрунтовано та розроблено послідовність визначення технологічного рівня підприємства (технологічної структури економіки); визначено та проаналізовано взаємозв'язки між циклами М. Кондратьєва, відповідними укладами та інноваційною діяльністю й сприйнятливістю кожного окремого досліджуваного підприємства.

Результати дослідження й аналізу розвитку зовнішнього середовища підприємств України свідчать про його циклічний характер та відповідність теорії М. Кондратьєва. Запропоновано та обґрунтовано хронологію проходження Україною циклів М. Кондратьєва та визначені інтервали відставання від країн Заходу на кожному циклі. Аналіз причин відставання України в проходженні циклів М. Кондратьєва, накопичених протягом 142 років (1854 – 2006 роки), дозволив виділити основні причини, які притаманні усім циклам, а саме: особливі характеристики циклу; соціально-політичні проблеми (події) циклу; домінування

добувних галузей; низький рівень інноваційної діяльності підприємств. Сьогодні вітчизняна господарська система знаходиться на фазі поживлення п'ятого циклу.

Технологічний рівень кожного підприємства є складовою технологічної структури господарської системи економіки, яка, у свою чергу, виступає одним з важливих складових зовнішнього мезосередовища підприємства. На основі результатів аналізу існуючих підходів до визначення технологічного рівня підприємства уточнено його послідовність, яка складається з двох етапів аналізу: технологічного рівня (кількісний аналіз – рис. 2, табл. 1); фаз проходження домінуючих і наступних укладів (якісний аналіз). Запропонована послідовність дозволяє не тільки розрахувати кількісну характеристику технологічного рівня (її усереднену оцінку), але й проаналізувати проходження відповідних фаз домінуючими укладами та наступними укладами, що формуються.

Результати кількісного аналізу (1 етап) визначення технологічної структури господарської системи України за період з 2001 р. по 2007 р. (9 місяців) свідчать, що вона є трудовою (усереднена оцінка становить 3,35–3,41). Якісний аналіз (2 етап) показав, що 3-й уклад знаходиться на фазі домінування та переходить до фази згасання; 4-й уклад – на фазі домінування і поступово збільшує свою частку; 5-й уклад – на фазі зародження; 6-й уклад існує тільки фрагментарно. Відзначена негативна тенденція (в 2006 році) щодо зменшення частки 4-го укладу в обробній промисловості.

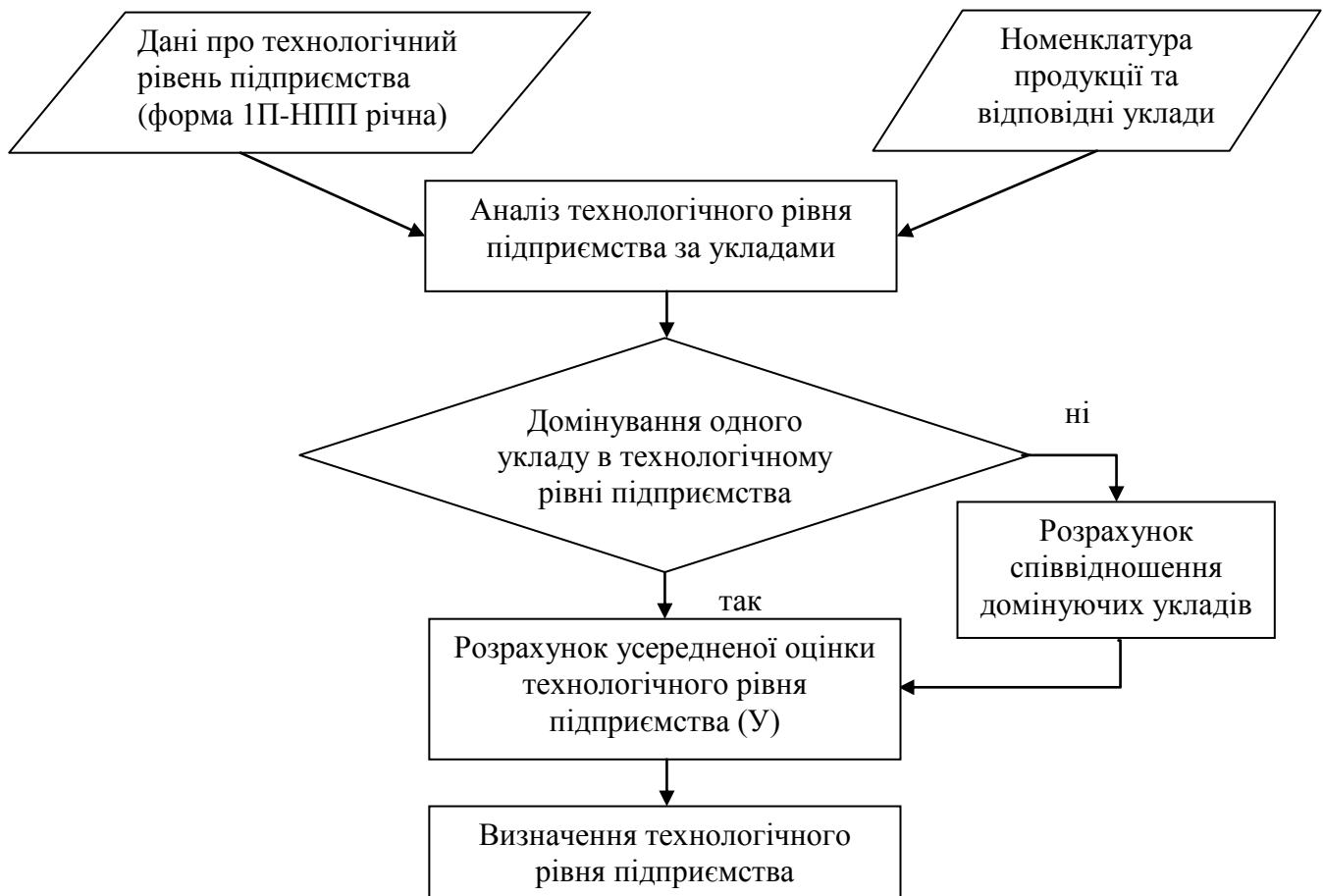

Рис. 2. Послідовність аналізу технологічного рівня підприємства

Визначення технологічного рівня підприємства

Усереднена оцінка технологічного рівня (У)	Технологічний рівень
2,00–2,99	механізований
3,000–3,99	трудоий
4,000–4,99	інвестиційний
$\geq 5,00$	інноваційний

Розрахунок усередненої оцінки технологічного рівня підприємства проводиться наступним чином:

1) при домінуванні одного укладу (70% або більше технологічного рівня) усереднена оцінка дорівнює:

$$Y = i, \quad (1)$$

де i – номер укладу;

2) при домінуванні двох або більше укладів усереднена оцінка розраховується за формулою:

$$Y = i + V_{i+1}^V, \quad (2)$$

де i – номер укладу;

V_{i+1}^V – частка $(i+1)$ укладу в співвідношенні домінуючих укладів, яка дорівнює:

$$V_{i+1}^V = I / V, \quad (3)$$

де V – співвідношення домінуючих укладів.

Визначення технологічного рівня десяти харківських підприємств машинобудування та легкої промисловості за 2003 – 2006 роки, результати якого наведені в табл. 2 і свідчать про те, що 3 підприємства легкої промисловості та 4 підприємства машинобудування мають трудовий рівень (3,000–3,080); 3 підприємства машинобудування наближаються до інвестиційного рівня (3,728–3,892).

Таблиця 2

Результати визначення технологічного рівня підприємств за галузями

№ з/п	Підприємство	Галузь	Усереднена оцінка (У), за роками			
			2003	2004	2005	2006
1.	ВАТ ХМЗ «Світло шахтаря»	машинобудування	3,014	3,040	3,080	3,014
2.	ВАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»	машинобудування	3,841	3,833	3,800	3,849
3.	ЗАТ «Південкабель»	машинобудування	3,741	3,881	3,856	3,892
4.	ВАТ «Автрамат»	машинобудування	3,612	3,500	3,744	3,728
5.	АТЗТ Завод «Червоний жовтень»	машинобудування	3,000	3,000	3,000	3,000
6.	ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	машинобудування	3,000	3,000	3,000	3,000
7.	АТ «Харківський підшипниковий завод»	машинобудування	3,000	3,000	3,000	3,000
8.	ТОВ «Харбел»	легка промисловість	3,000	3,000	3,000	3,000
9.	ТОВ «Силует»	легка промисловість	3,000	3,000	3,000	3,000
10.	ТОВ «Завод хромових шкір «Більшовик»	легка промисловість	3,000	3,000	3,000	3,000

Результати визначення технологічного рівня підприємства дозволяють розробити практичні рекомендації для кожного окремого підприємства щодо прискорення проходження застарілих укладів та формування умов для швидкого впровадження нових.

Встановлений взаємозв'язок між інноваційною діяльністю підприємства та основними складовими його зовнішнього середовища (циклом М. Кондратьєва та відповідним технологічним укладом) є підґрунтям для визначення необхідності стимулювання на підприємстві відповідного виду інновацій за фазами циклу М. Кондратьєва та формування відповідної інноваційної сприйнятливості підприємства.

У третьому розділі – «Методичне забезпечення інноваційної діяльності підприємства» – обґрунтовано і розроблено методичний підхід до визначення впливу середовища підприємства всіх рівнів (зовнішнього та внутрішнього) на його інноваційну діяльність й інноваційну сприйнятливість; розроблено рекомендації щодо виявлення напрямків інноваційної діяльності та покращення інноваційної сприйнятливості кожного окремого промислового підприємства з урахуванням відповідного впливу (позитивного або негативного) середовища усіх рівнів.

Методичний підхід до оцінювання впливу середовища на інноваційну діяльність та інноваційну сприйнятливість підприємства включає такі етапи визначення: 1) інтегрального показника зовнішнього середовища; 2) інтегрального показника внутрішнього середовища; 3) загального інтегрального показника середовища; 4) інноваційної сприйнятливості. Інтегральні показники зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства було розраховано шляхом адитивної згортки компонентів вектора. Загальний інтегральний показник середовища підприємств України було обчислено за формулою:

$$ЗІП_{СП} = ІП_{ЗСП} \times k_{ЗСП} + ІП_{ВСП} \times k_{ВСП}, \quad (4)$$

де $ЗІП_{СП}$ – загальний інтегральний показник середовища;

$ІП_{ЗСП}$ – інтегральний показник зовнішнього середовища;

$k_{ЗСП}$ – коефіцієнт вагомості зовнішнього середовища;

$ІП_{ВСП}$ – інтегральний показник внутрішнього середовища;

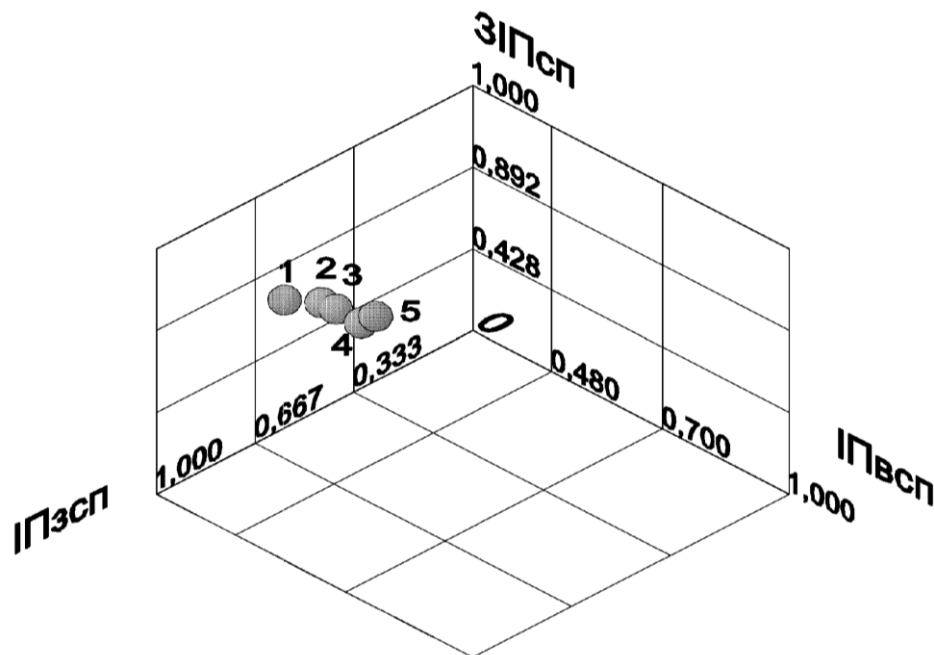
$k_{ВСП}$ – коефіцієнт вагомості внутрішнього середовища.

Базою дослідження були обрані промислові підприємства Харківського регіону: 7 підприємств машинобудування; 3 підприємства легкої промисловості. Визначення впливу всіх рівнів середовища підприємств на їх інноваційну діяльність та інноваційну сприйнятливість здійснено шляхом матрично-структурного аналізу за допомогою трьохвимірної матриці за наступними системами координат — інтегральні показники внутрішнього середовища, зовнішнього середовища та середовища підприємства. Для підприємств машинобудування та легкої промисловості експертним методом визначені відповідні інтервали меж інтегральних показників для позиціонування досліджуваних підприємств на матриці.

Відповідно до результатів розрахунків визначення впливу середовища підприємства всіх рівнів на його інноваційну сприйнятливість для кожного з варіантів зміни складових характеру інноваційної сприйнятливості підприємства обґрунтовані групи рекомендацій. Результати визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність та інноваційну сприйнятливість для досліджуваних підприємств машинобудування наведено на рис. 3.

На основі результатів аналізу матриць були визначені дві групи підприємств. До першої групи («відживаючі» підприємства в позитивному зовнішньому середовищі) віднесено: 3 підприємства машинобудування та 3 підприємства легкої промисловості. Вони

згруповані в VII квадранті матриці і мають наступні координати: 1) для підприємств машинобудування $П_{ВСП}$ в інтервалі $[0,000; 0,480]$; $П_{ЗСП}$ – $(0,667; 1,000]$; $ЗП_{СП}$ – $(0,428; 0,892]$; 2) для підприємств легкої промисловості $П_{ВСП}$ – $[0,000; 0,280]$; $П_{ЗСП}$ – $(0,667; 1,000]$; $ЗП_{СП}$ – $(0,428; 0,820]$.

1 – ВАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»; 2 – ВАТ «Автрамат»; 3 – ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»; 4 – АТ «Харківський підшипниковий завод»; 5 – АТЗТ Завод «Червоний жовтень»

Рис. 3. Матриця співвідношення інтегральних показників внутрішнього середовища, зовнішнього середовища та загального інтегрального показника середовища підприємств машинобудування за 2005 рік

Для першої групи підприємств запропоновано створити наступний еталонний образ інноваційної сприйнятливості, який наведено в табл. 3, в два етапи шляхом зміни складових інноваційної сприйнятливості відповідно до нового запланованого образу: 1) від «консервативного сприйняття» до «байдужості»; 2) від «байдужості» до «прогресивного сприйняття».

До другої групи (перспективні підприємства в позитивному зовнішньому середовищі) належать: 2 підприємства машинобудування; 1 підприємство легкої промисловості. Вони згруповані в VIII квадранті та мають наступні координати: 1) для підприємств машинобудування $П_{ВСП}$ в інтервалі $(0,480; 0,700]$; $П_{ЗСП}$ – $(0,667; 1,000]$; $ЗП_{СП}$ – $(0,428; 0,892]$ 2) для підприємств легкої промисловості $П_{ВСП}$ – $[0,280; 0,600]$; $П_{ЗСП}$ – $(0,667; 1,000]$; $ЗП_{СП}$ – $(0,428; 0,820]$. Для цієї групи розроблено відповідний еталонний образ інноваційної сприйнятливості (табл. 3), який формується в один етап: підвищення інноваційної сприйнятливості підприємства — від «байдужості» до «прогресивного сприйняття».

Запланований образ інноваційної сприйнятливості підприємства відповідно
до стану його середовища

Сутність
1 етап (підвищення інноваційної сприйнятливості підприємства (ІСП) від «консервативного сприйняття» до «байдужості») рекомендується для підприємств першої групи
<p>1. Упровадження рекомендацій за наступними вхідними даними:</p> <p>1) запланований образ ІСП має наступні складові характеру:</p> <ul style="list-style-type: none"> - середня інноваційна сприйнятливість (+/-); - внутрішнє середовище – «байдужість» (+/-); - зовнішнє середовище – «сприйнятливості» (+) (0,667; 1,000] без змін; <p>2) інновації не виявляються.</p> <p>2. Оскільки запланований образ ІСП не співпадає з ІСП, що рекомендується відповідно до фази циклу М. Кондратьєва, то існує необхідність проведення ще одного етапу підвищення ІСП</p>
2 етап (підвищення інноваційної сприйнятливості підприємства від «байдужості» до «прогресивного сприйняття») рекомендується для підприємств першої та другої груп
<p>1. Упровадження рекомендацій за наступними вхідними даними:</p> <p>1) запланований образ ІСП має наступні складові характеру:</p> <ul style="list-style-type: none"> - висока інноваційна сприйнятливості (+); - внутрішнє середовище – «прогресивне сприйняття» (+); - зовнішнє середовище – «сприйнятливості» (+) (0,667; 1,000] без змін; <p>2) інновації, які рекомендується стимулювати відповідно до фази циклу М. Кондратьєва, що відносяться до наступних типів за такими класифікаційними ознаками:</p> <ul style="list-style-type: none"> - технологічні параметри: інновації-продукти (нові продукти); - глибина змін, що вносяться: радикальні (піонерні) інновації; - сфера діяльності (характер застосування): продуктивні, технологічні, виробничі (технічні) та економічні інновації. <p>2. Оскільки запланований образ ІСП співпадає з ІСП, що рекомендується відповідно до фази циклу М. Кондратьєва, то необхідність проведення ще одного етапу підвищення ІСП відсутня</p>

Рекомендації щодо покращення технологічного рівня підприємств, для яких були визначені технологічні рівні за 2000 – 2006 роки, сформовані за такими групами:

I. Для підприємств машинобудування, які мали трудовий рівень (3,000–3,892): 1) використання можливості стати локальним центром машинобудування; 2) максимальне використання існуючих конкурентних переваг; 3) створення складних виробничо-територіальних комплексів на основі підприємств галузі; 4) локалізація пріоритетів на окремі підгалузі; 5) використання базових технологій 4-го та 5-го укладів; 6) ефективне насичення попиту на продукцію 4-го укладу – лише для підприємств, які наближалися до інвестиційного рівня.

II. Для підприємств легкої промисловості, які мали трудовий рівень (3,000): 1) локалізація пріоритетів; 2) розвиток експорту продукції; 3) використання базових технологій 4-го та 5-го укладів.

Запропоновані напрямки інноваційної діяльності підприємств з урахуванням стану їх середовища дозволять максимально використати вплив та покращити стан кожного з рівнів середовища підприємства і сформулювати найбільш привабливі умови для подальшого розвитку інноваційної діяльності й створити високу інноваційну сприйнятливості підприємств.

ВИСНОВКИ

Одержані в ході дослідження результати в сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання з узагальнення й удосконалення теоретичних засад інноваційної діяльності підприємства в умовах циклічності розвитку економіки, обґрунтування методичних підходів щодо інноваційної діяльності та розробки практичних рекомендацій з їх впровадження й використання на підприємстві. Основні висновки науково-практичного характеру, які отримані в процесі дослідження, полягають у такому:

1. На основі проведених досліджень запропоновано поняття «інноваційна діяльність підприємства» як складної динамічної системи заходів з використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних розробок або інших науково-технічних досягнень, яка функціонує під впливом факторів середовища всіх рівнів (зовнішнього та внутрішнього) з метою задоволення постійно мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентоспроможній продукції (товарах, послугах). Удосконалено поняття «інноваційна сприйнятливість підприємства» як ступеня готовності, зацікавленості та можливості підприємства постійно оновлювати фактори внутрішнього середовища шляхом виявлення інновацій, їх розрізнення за визначеними ознаками та оцінки необхідності їх впровадження з метою підвищення конкурентоспроможності. Запропоновано вважати під інноваційним середовищем визначену і сформовану систему факторів: політичних, правових, економічних, виробничо-технологічних, демографічних, географічних, ринкових, соціокультурних, природних, екологічних, міжнародних, що забезпечує (прискорює чи гальмує) розвиток інноваційної діяльності підприємства.

2. Виділено й обґрунтовано фактори середовища усіх рівнів, які впливають на інноваційну сприйнятливість підприємства. Детермінуючими факторами зовнішнього середовища, які найбільше впливають на інноваційну сприйнятливість підприємства, є економічні цикли та технологічна структура країни (як сукупність технологічних рівнів підприємств).

3. Обґрунтовано та описано складові ланцюга «виникнення, формування та активізація інноваційної діяльності підприємства», які є ключовими факторами зовнішнього середовища, що сприяють інноваційній діяльності на рівні підприємства, а саме: гіпотези виникнення; фундаментальні передумови формування та економічних умов активізації інноваційної діяльності. Складові ланцюга було визначено на основі результатів систематизації факторів інноваційного середовища, зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

4. На основі результатів досліджень щодо обґрунтування циклічності розвитку господарської системи України та відповідності теорії М. Кондратьєва доведено, що економіка України розвивається циклічно. Обґрунтування, порівняння й аналіз хронології циклів М. Кондратьєва для України дозволив встановити інтервали відставання від країн Заходу при проходженні циклів та основні причини виникнення такого відставання в Україні протягом 1854 – 2006 років. Однією з основних причин відставання України в проходженні циклів були саме проблеми інноваційної діяльності промислових підприємств. Виявлено безпосередній взаємозв'язок між інноваціями та фазами циклу М. Кондратьєва. Практичним результатом цього є необхідність коригування на підприємстві його інноваційної сприйнятливості шляхом стимулювання та впровадження тих видів інновацій, які необхідні на даній фазі циклу, підвищення відповідного технологічного рівня та урахування впливу факторів середовища підприємства всіх рівнів.

5. Обґрунтовано та сформовано методичний підхід до визначення впливу середовища підприємства всіх рівнів на його інноваційну діяльність та інноваційну сприйнятливість, заснований на врахуванні циклічності розвитку економіки як домінуючого фактора зовнішнього середовища. Розраховано інтегральні показники середовища підприємства усіх

рівнів. Позичювання підприємств дозволило розділити їх на дві групи: «відживаючі» та перспективні підприємства в позитивному зовнішньому середовищі. Це є основою для розробки заходів щодо напрямків подальшого розвитку інноваційної діяльності цих підприємств. Практичне використання цього підходу дозволить установити, який з рівнів середовища і яким чином (позитивно чи негативно) впливає на інноваційну сприйнятливість конкретного підприємства, та обґрунтувати відповідні заходи з її підвищення.

6. Запропоновано методичний кількісно-якісний підхід визначення технологічного рівня промислового підприємства, який складається з двох етапів аналізу: технологічного рівня; фаз проходження кожного з домінуючих та наступних укладів, що дає можливість здійснити не тільки кількісний аналіз технологічного рівня, але й якісно проаналізувати результати проходження фаз домінуючими та наступними укладами. Результати визначення технологічного рівня досліджуваних підприємств свідчать про наявність двох груп підприємств: з трудовим рівнем та тих, що наближаються до інвестиційного. Це є основою для розробки заходів щодо коригування стану зовнішнього мезосередовища підприємства. Практичне використання цього підходу на підприємстві дозволить визначити технологічний рівень підприємства та розробити відповідні рекомендації щодо прискорення проходження застарілих укладів.

7. Обґрунтовано та запропоновано рекомендації щодо визначення напрямків інноваційної діяльності підприємства та покращення його інноваційної сприйнятливості на основі результатів визначення впливу середовища підприємства всіх рівнів та аналізу складових інноваційної сприйнятливості, які складаються з трьох напрямків: 1) підвищення інноваційної сприйнятливості підприємства; 2) покращення стану середовища через внутрішнє середовище підприємства; 3) покращення стану внутрішнього середовища шляхом використання умов позитивного впливу зовнішнього середовища.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Близнюк Т. П. Теоретичні основи формування інформаційної економіки в Україні // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 197: В 5 т. Том I. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 191–202.
2. Близнюк Т. П. Теоретичні аспекти теорії довгих хвиль М. Кондратьєва // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 89-2. – Донецьк: ДонНТУ, 2005. – С. 186–193.
3. Близнюк Т. П. Взаємозв'язок великих циклів та інновацій // Управління розвитком. Збірник наукових статей. – Х.: ХНЕУ, 2005. – №3. – С. 18–19.
4. Лепейко Т. І., Близнюк Т. П. Великі цикли М. Кондратьєва в країнах Заходу // Механізм регулювання економіки. – 2006. – №2. – С. 180–189.
5. Близнюк Т. П. Методичний підхід до визначення технологічної структури підприємства та господарської системи // Управління розвитком. Збірник наукових статей. – Х.: ХНЕУ, 2006. – №7. – С. 94–97.
6. Близнюк Т. П. Инновационная деятельность предприятия и ее составляющие // Бизнес-информ. – 2007. – № 9(1). – С. 71–74.
7. Близнюк Т. П. Циклічність розвитку господарської системи України // Управління розвитком. Збірник наукових статей. – Х.: ХНЕУ, 2006. – №3. – С. 15.
8. Близнюк Т. П. Характеристика проходження циклів М. Кондратьєва в Україні // Економіка розвитку. – 2007. – №1(41). – С. 26–30.

9. Лепейко Т. І., Близнюк Т. П. Вплив середовища підприємства на його інноваційну діяльність // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 224: Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 677–692.

Матеріали конференцій

10. Близнюк Т. П. Особливості розвитку п'ятої довгої хвилі в Україні // Матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий потенціал світу 2004». Том 28. Макроекономіка. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 8–11.

11. Bliznyuk T. The Analysis of Duration of Long Cycles of Kondratiev // Економіка: Сучасні проблеми та перспективи розвитку: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 18–19 березня 2004 р. У 2-х т. / Редкол. І. І. Тимошенко (від. ред.) та ін. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – Т. 2. – С. 23–24.

12. Близнюк Т. П. Особливості проходження країнами Заходу великих циклів М. Кондратьєва // Методологія та практика менеджменту на порозі ХХІ століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 45 річниці Університету споживчої кооперації України. – Полтава: ПУСКУ, 2006. – С. 194–195.

13. Близнюк Т. П. Інноваційна сприйнятливість підприємства // Конкурентоспроможність та інноваційний розвиток України: проблеми науки та практики: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 жовтня 2007 р. – Х.: ІНЖЕК, 2007. – С. 125–127.

АНОТАЦІЯ

Близнюк Т. П. Інноваційна діяльність підприємства в умовах циклічності розвитку економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) – Харківський національний економічний університет, Харків, 2008.

Дисертаційна робота присвячена комплексу питань, пов'язаних з розвитком науково-теоретичних положень, розробкою та обґрунтуванням методичних і практичних рекомендацій інноваційної діяльності підприємства в умовах циклічності розвитку економіки. Досліджено основні складові й розкрито сутність поняття «інноваційна діяльність підприємства» як складної динамічної системи. Вдосконалено визначення поняття «інноваційна сприйнятливість підприємства». Обґрунтовано та розроблено методичний підхід до визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність на основі врахування впливу середовища усіх рівнів. Запропоновано послідовність етапів визначення технологічного рівня підприємства на основі якісно-кількісного підходу. Систематизовано основні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Вдосконалено визначення поняття «інноваційне середовище». Сформовано ланцюг «виникнення, формування та активізація інноваційної діяльності підприємства». Обґрунтовано взаємозв'язок між інноваційною сприйнятливістю підприємства, циклами М. Кондратьєва й технологічним рівнем підприємства. Запропоновано методичні рекомендації щодо покращення інноваційної діяльності підприємства з урахуванням впливу середовища підприємства.

Ключові слова: циклічність розвитку, інноваційна діяльність підприємства, інноваційна сприйнятливість підприємства, технологічний рівень підприємства, зовнішнє та внутрішнє середовище, інноваційне середовище.

АННОТАЦИЯ

Близнюк Т. П. Инновационная деятельность предприятия в условиях цикличности развития экономики. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности) – Харьковский национальный экономический университет, Харьков, 2008.

Диссертационная работа посвящена комплексу вопросов, связанных с развитием научно-теоретических положений, разработкой и обоснованием методических и практических рекомендаций по инновационной деятельности предприятия в условиях цикличности развития экономики, обоснованию методических подходов и разработке практических рекомендаций по их внедрению и использованию на предприятии. В диссертации исследованы основные составляющие и раскрыта сущность понятия «инновационная деятельность предприятия» как сложной динамической системы с учетом ее основных составляющих. Усовершенствовано определение понятия «инновационная восприимчивость предприятия», под которым предлагается понимать степень готовности, заинтересованности и возможности предприятия постоянно обновлять факторы внутренней среды путем выявления инноваций, их распределения по признакам и оценки необходимости их внедрения с целью повышения конкурентоспособности. Предложена последовательность этапов определения технологического уровня предприятия (технологической структуры хозяйственной системы) на основе качественно-количественного подхода: на первом этапе проводится количественный анализ доминирующих укладов; на втором этапе качественно оцениваются результаты прохождения каждой из фаз доминирующих и последующих укладов. На основе обобщения литературных источников систематизированы основные факторы внешней и внутренней среды предприятия, которые влияют на инновационную восприимчивость предприятия и его инновационную деятельность. Усовершенствовано определение понятия «инновационная среда» как определенной и сформированной системы факторов, которая обеспечивает (ускоряет или приостанавливает) инновационную деятельность предприятия. Обоснована взаимосвязь между инновационной восприимчивостью предприятия, циклами Н. Кондратьева и технологическим уровнем предприятия. Для этого было доказано, что экономика Украины развивается циклично и соответствует основным концепциям теории Н. Кондратьева. Обоснован и разработан методический подход к определению влияния среды предприятия на его инновационную деятельность и инновационную восприимчивость на основе учета влияния внешней и внутренней среды. Предложены и обоснованы методические рекомендации по улучшению инновационной деятельности предприятия с учетом влияния (позитивного или негативного) среды предприятия всех уровней.

Ключевые слова: цикличность развития, инновационная деятельность предприятия, инновационная восприимчивость предприятия, технологический уровень предприятия, внешняя и внутренняя среда, инновационная среда.

ANNOTATION

Blyznyuk T. P. Innovative activity of an enterprise in the conditions of recurrence development of economy. – Manuscript.

Dissertation for getting a scientific degree of Candidate Science in Economics the speciality 08.00.04 – economy and management of enterprises (of the economy's activity). – Kharkiv National university of Economics, Kharkiv, 2008.

Dissertation is devoted to the complex of questions related to perfection of scientific-theoretical positions, development and substantiation methodical and practical recommendations of innovative activity of an enterprise in the conditions of recurrence of development of economy. Determination of concepts «innovative activity of enterprise» and «innovative receptivity of enterprise» is improved. The sequence of determination of technological level of an enterprise is offered. Basic factors of external and internal environment which influence on innovative receptivity of an enterprise and his innovative activity are systematized. Determination concept «innovative environment» is improved. Intercommunication between innovative receptivity of an enterprise, the cycles of M. Kondratiev and technological level of an enterprise is grounded. Grounded and developed methodical going of determination influence of environment of an enterprise on his innovative activity. Offered and grounded methodical recommendations on the improvement of innovative activity of an enterprise.

Keywords: recurrence of development, innovative activity of enterprise, innovative receptivity of enterprise, technological level of enterprise, external and internal environment, innovative environment.

БЛИЗНЮК ТЕТЯНА ПАВЛІВНА

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук

Підписано до друку 16.01.2008 р. Формат 60x84 1/16.
Обсяг 0,9 ум. –др. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. №11

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»
61022, м. Харків, вул. Сумська, 37.
Тел. (057) 700-53-51, 714-34-26, 771-00-92, 771-00-96.